विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन

विभाग (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता

पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

सबिता महत

क्याम्पस क्रमाङ्क : ५०

परीक्षा क्रमाङ्क : १३००११/२०७१

त्रि. वि. दर्ता नं.: ९-२-४३५-१४८-२००८

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस

सिरहा, २०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा
☎ ०३३-५२०३७८
०३३-५२००८२
पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-
मिति

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विशवद्यिालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्षका छात्रा सविता महतले **विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षण** शीर्षकको शोधपत्र मेरो पूर्ण निर्देशन, सल्लाह र सुझावको आधारमा तयार पार्नु भएको हो । निजको शोध कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रलाई मुल्याङ्कनका लागि शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिमा पेश गर्न सिफारिस गर्दछु ।

....

....

शोध निर्देशक

मिति :....................

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
☎ ०३३-५२०३७८
०३३-५२००८२
श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा
मिति
पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विशवद्यिालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्ष अध्ययन गर्ने छात्रा सविता महतले **विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षण** शीर्षकमा शोधकार्य पूरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोमा शोध मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्यांकन समिति

कृष्ण कुमार यादव	विभागीय प्रमुख	....
....	शोधनिर्देशक	....
....	बाह्य परीक्षक	....

Date: -------------------

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र तयारका लागि स्वीकृत दिई मरो चाहना इच्छा पूरा गर्न प्रोत्साहन दिनु भएको श्रद्धेय गुरुहरुप्रति हृदयदेखि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र पुरा गर्न शुरुदेखि अन्तसम्म नियमित रुपले अध्ययनका क्रममा प्राप्त सैद्धन्तिक ज्ञानलाई आफ्नो अमूल्य समय खर्च गरेर व्यवहारिक रुप दिनका साथै मेरो अध्ययनमा आवश्यक मार्ग निर्देशन, सुपरिवेक्षण एवं सहयोग प्रदान गर्नुहुने गुरु सुरेन्द्र कुमार यादवप्रति हृदयदेखि आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधकार्यका लागि स्वीकृति प्रदान गर्नुका साथै उपयुक्त सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नुहुने क्याम्पस प्रमुख राम हित यादव, शिक्षा सहायक क्याम्पस प्रमुख राम देव मण्डल तथा विभागीय प्रमुख कृष्ण कुमार यादवलाई स–हृदयदेखि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई दिने जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिरहाका जि.शि.अ. अरविन्द लाल कर्ण, सुखिपुर स्रोतकेन्द्रका विद्यालय निरिक्षक भोगेन्द्र यादव, श्रोत व्यक्ति वैजनाथ यादव प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । सम्वन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापकज्यूहरु, शिक्षक शिक्षिकाहरु, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदधिकारीहरु, अभिभावक एवं विघार्थीहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्रलाई शुद्ध रुपमा टाईप गरी सहयोग गर्ने अनुपमा बुक्स एण्ड स्टेशनरी सेन्टर, सिरहा प्रति हृद्धय देखि नै हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

सविता महत

शोधार्थी

मिति :………………..

शोधसार

*प्रस्तुत शोधपत्र **विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षण** विषयमा गरिएको हो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य विद्यालय सुपरिवेक्षणको अवस्था खोजि गर्नु रहेको छ ।*

यो अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धनात्मक ढाँचामा तयार गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्रश्नावली, अन्तरवार्ता अनुसूची अवलोकन फारम जस्ता साधनहरुको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक श्रोतको रुपमा प्रश्नावली, अन्तरवार्ता अनुसूची र अवलोकन फारमलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ भने द्वितिय श्रोतको रुपमा विभिन्न पाठ्यपुस्तक र सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ ।

शिक्षक, प्रधानाध्यापक, विद्यालय निरीक्षकलाई प्रश्नावली वितरण गरी त्यसलाई सङ्कलन गरेर तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो । श्रोतव्यक्ति, प्रधानाध्यापक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षलाई अन्तरवार्ता गरी ल्याएको टिपोट गरेर तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो । अवलोकन फारमको प्रयोग गरी कक्षा सम्बन्धी गतिविधिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो । प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिका एकिकरण, व्यख्याका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रधानाध्यापकले कक्षा सञ्चालन, प्रशासनिक कार्यका साथै राजनिति र जिल्ला शिक्षा कार्यलयमा दौडि राख्ने भएकोले अवलोकन नियमित गर्न नसकि औपचारिकताका लागि मात्र गर्ने गरेको पाइयो । अधिकाँश प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरुले सुपरिवेक्षणलाई निरीक्षण योजना र प्रक्रियागत हुन नसक्दा सुपरिवेक्षण गरि दिएको प्रतिवेदन पूर्ण रुपले कारवाही नहुने भएकोले सुपरिवेक्षण प्रति नैराश्यता उत्पन्न हुन गएको पाइयो । सुपरिवेक्षकको रुपमा काम गर्ने जिल्ला शिक्षा अधिकारी, शाखा अधिकृत, विद्यालय निरीक्षक र श्रोतव्यक्तिको दरबन्दी भएपनि दरबन्दीको कर्मचारीको अभाव देखियो । अर्को तर्फ भएका कर्मचारीहरु पनि सुपरिवेक्षण काम भन्दा पनि बढी प्रशासनिक काम तिर ध्यान दिने गरेको पाइयो ।

भएको सुपरिवेक्षक, विद्यालय र शिक्षक वीचको त्रिकोणात्मक सम्बन्धको कमी गहियो । ग्रामिण क्षेत्रको विद्यालय र शहरी क्षेत्रको विद्यालयको शिक्षक र विद्यार्थीको उपस्थिति, स्कुल लिभिङ्ग सर्टिफिकेटको परिणाममा पनि फरक पाइयो । ग्रामिण क्षेत्रको अभिभावक भन्दा शहरी क्षेत्रको अभिभावक आफ्ना सन्तान प्रति सजग देखिएतापनि सन्तानहरुलाई विद्यालय पठाई मात्र आफ्नो दायित्व पुरा गरेको पाइयो । अभिभावकको सहभागिता विद्यालयमा राजनैतिक गतिविधि गर्ने पाइयो । शिक्षकको उपस्थिति दर राम्रो भएपनि विद्यालयहरुमा विषयगत शिक्षकको साह्रै कमि भएको पाइयो । कतिपय विद्यालयमा विषयगत शिक्षक न्यून थियो भने कतिपय विद्यालयमा एउटै विषयको २ वटा सम्म शिक्षकहरु थिए । तर अरु विषयको शिक्षक उपलब्ध नभएर भएकै शिक्षकबाट अरु विषयहरुको अध्ययन अध्यापन गराएको पाइयो । कतिपय विद्यालयमा स्थायी शिक्षकको सट्टामा खेताला शिक्षकको भर्ना गरी अध्ययन अध्यापन गराएको स्थिति देखापर्‍यो ।

यस अध्ययनका सुझावहरुमा विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र घोषणा गरी विद्यालयलाई शुद्ध पठन पाठनको रुपमा विकसित गर्नुपर्दछ । सुपरिवेक्षणको क्रममा प्राप्त भएका प्रतिवेदन माथि कार्यान्वयनको प्रक्रिया अगाडि बढाई सुपरिवेक्षकलाई हौसला प्रदान गर्नुपर्छ । विद्यालय निरीक्षक, श्रोतव्यक्ति, प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरुलाई समेत समय समयमा सुपरिवेक्षण सम्बन्धि तालिमको व्यवस्था गरी दक्ष बनाउनमा जोड दिनुपर्दछ । सुपरिवेक्षण गर्ने सबैले आफ्नो कार्यशैली, नेतृत्व, व्यवहार आदिमा विकास गरी शिक्षा क्षेत्रलाई माथि उठाउन मार्ग निर्देशकका रुपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्दछ ।

विषय सूची

सिफारिस-पत्र I

स्वीकृति-पत्र II

कृतज्ञताज्ञापन III

शोधसार IV

परिच्छेद : एक

परिचय १-१०

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ७

१.३ अध्ययनको औचित्य ८

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ९

१.५ अनुसन्धान प्रश्न ९

१.६ अध्ययनको परिसीमा १०

परिच्छेद : दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका ११-१९०

२.१ अनुसन्धानको लागि पुनरावलोकनको शैक्षिक उपयोगिता ११

२.२ सैद्धान्तिक खाका १२

२.३ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १४

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि २०-२७

३.१ अनुसन्धान ढाँचा २०

३.२ जनसंख्या र नमूना छनोट २१

३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरु २२

३.३.१ प्राथमिक स्रोत २२

३.३.२ द्वितीय स्रोत २२

३.४ अध्ययनका साधन २३

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया २५

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २६

परिच्छेद : चार

नतिजा विश्लेषण २८-४९

४.१ विद्यालय व्यवस्थापन समितिद्वारा गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यको अवस्था २८

४.१.१ सुपरिवेक्षकको दरबन्दी अवस्था २९

४.१.२ विद्यालय निरीक्षण र श्रोत व्यक्ति ३०

४.१.३ विद्यालय र सुपरिवेक्षको अनुपात ३१

४.२ विद्यालय व्यवस्थापन समितिले गरेका आर्थिक, भौतिक, शैक्षिककार्य विश्लेषण ३२

४.२.१ शैक्षिक कार्य ३३

४.२.२ भौतिक कार्य ३८

४.२.३ आर्थिक कार्य ३८

४.३ विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने विद्यालय सुपरिवेक्षणका समस्याहरु ३९

४.३.१ शिक्षकको र विद्यार्थीको उपस्थिति दर ४०

४.३.२ विषयगत शिक्षकको वर्तमान अवस्था ४१

४.३.३ झोले शिक्षक ४२

४.३.४ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको पदाधिकारीहरुको योग्यता र क्षमता ४२

४.३.५ श्रोत, साधन र सुविधाको उपलब्धता ४३

४.४ विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट गरिने सुपरिवेक्षणका समसया समाधानका उपायहरु ४४

४.४.१ शिक्षक विद्यार्थी उपस्थितिमा नियमितता ४४

४.४.२ विषयगत शिक्षकको भर्ना ४५

४.४.३ तालिम र सिप वृद्धि गोष्ठी सञ्चालन ४७

४.४.४ श्रोत साधन र सुविधाको उपभोग ४८

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष र सुझावहरु ५०-५१

५.१ निष्कर्ष ५०

५.२ सुझावहरु ५१

५.२.१ नीतिगत तह ५२

५.२.२ कार्यान्वयन तह ५३
५.२.३ अनुसन्धान तह ५४

सन्दर्भसूची
अनूसुचीहरु